

da je njegova knjiga definitivan prikaz Albanije u Drugom svetskom ratu, već njega prepušta mladim albanskim istoričarima posle istraživanja koja tek treba obaviti u nesređenim albanskim arhivima. U svakom slučaju, Fišerova knjiga,

iako nije konačna slika o Drugom svetskom ratu u Albaniji, svakako će činiti njen veliki, verovatno i pretežni deo.

Mr Zoran JANJETOVIĆ

Branko K. Pavlica, *Jugoslovensko-nemački ugovorni odnosi 1949-1990*, Beograd 1998, izdanje autora, str. 155

Sa malo kojom zemljom je bivša Jugoslavija imala tako žive i razvijene odnose kao sa Saveznom Republikom Nemačkom. Svestrani odnosi na mnogim poljima su rezultirali i brojnim ugovorima i sporazumima koji su regulisali relevantnu materiju. Dobar poznavalac jugoslovensko-nemačkih odnosa Branko Pavlica je u ovom delu dao pregled ugovornih odnosa dve zemlje sa osvrtom na period koji je prethodio stvaranju Savezne Republike Nemačke, odnosno Jugoslavije, i sa osvrtom na to kako su pojedini sporazumi sprovedeni u praksi.

Knjiga je podeljena na šest delova i tri priloga. Prvi deo (str. 10-15) predstavlja opšti teorijski uvod o bilateralnim međudržavnim sporazumima. Drugi deo (str. 16-23) prikazuje ukratko istorijat ugovornih odnosa prvo Srbije sa nemačkim zemljama i Nemačkom od XIX veka. U nastavku se govori o dosta bogatoj ugovornoj aktivnosti između Kraljevine Jugoslavije i Nemačke između dva svetska rata, a posebno od 1934. godine. Karakteristično za ovaj period je sve veće vezivanje Jugoslavije za Treći Rajh, iako je autor taj proces mogao i bolje da ilustruje

na osnovu dosta obimne historiografske literature o tom predmetu. Pavlica se sasvim kratko zadržava na ugovornim odnosima Nedićeve Srbije i NDH sa Nemačkom uz konstataciju da oni ne samo što su bili protivni međunarodnom pravu, već su i onako bili poništeni odlukom predsedništva AVNOJ-a februara 1945, u čiji legitimitet i legalnost ne sumnja.

Treće poglavlje (str. 23-26) opisuje stanje međusobnih ugovornih odnosa u prvim godinama po završetku Drugog svetskog rata. Karakteristično je za to doba da su prvi sporazumi sklopljeni još pre prestanka ratnog stanja (koje je jugoslovenska vlada jednostrano prekinula svojom notom 1951.), dok su predratni ugovori prećutno prestali da važe. Sporazumi pedesetih godina se tiču pre svega ekonomskih odnosa - uglavnom nemačkih dugovanja po raznim osnovima. U tom razdoblju oživljene su i predratne multilateralne konvencije.

Četvrti deo (str. 27-54) se bavi različitim ugovorima koje je SFRJ sklapala sa SRN. Većina njih se tiče privrednih odnosa dve zemlje koji su (ponovo) počeli da se svestrano razvijaju. Oni obuhvataju ra-

zne oblasti - od kredita, investicija itd. do filma i turizma. Pored toga, u ovom poglavlju se govori i o ugovorima iz oblasti socijalnog staranja.

Peto poglavlje (str. 55-118) obrađuje glavna sporna pitanja iz ugovornih (i političkih) odnosa dve zemlje. Kao glavne probleme Pavlica navodi problem nemačkih dugova od pre i tokom Drugog svet-skog rata (uključujući i socijalna davanja za jugoslovenske državljane po raznim osnovama). Problem nemačkih dugovanja je rešen 1956. kreditom Jugoslaviji. U celini autor zaključuje da je Jugoslavija uspeła da naplati samo delić ratne štete koju je pretrpela od Nemačke, što je rešeno tek sporazumima Tita i kancelara Branta odnosno Šmita.

Kao jedan od glavnih problema u odnosima dve zemlje Pavlica navodi antijugoslovenski terorizam. Sporazum o ekstradiciji je potpisan tek 1970, a stupio je na snagu tek 1975, iako je i kasnije Nemačka samo izuzetno izručivala tražene jugoslovenske teroriste. Pored toga, u ovom delu se govori i o nekim sporazumima od interesa za gastarbajtere i njihov socijalni položaj. Jugoslaviji je uspelo da ovim licima uglavnom obezbedi isti tretman kao i nemačkim radnicima. U sklopu toga autor razmatra i ugovornu delatnost sindikata obe zemlje.

Jedno od spornih pitanja je bila i tzv. „Berlinska klauzula” koju je SRN unosila u skoro sve svoje ugovore. Ona je označavala da dotični ugovori važe i na spornoj teritoriji Zapadnog Berlina koju je SRN, za razliku od zapadnih sila, tretirala kao svoju pokrajinu. Jugoslavija je pristajala da ova klauzula u neznatno modifikovanoj formi uđe i u ugovore između dve zemlje.

Šesti deo (str. 118-126) razmatra jugoslovensko-nemačke odnose kroz prizmu međusobnih sporazuma. Autor sa stanovišta primerenog socijalističkom društvu posmatra te odnose konstatujući da je u periodu prekida dipolmatskih odnosa (1957-1968) SRN prema Jugoslaviji primenjivala diskriminaciju i pritisak. S druge strane, ekonomski i turistički odnosi su se uprkos tome razvijali, iako je to manje nalazilo odraza u ugovornoj aktivnosti.

Poslednje poglavlje razmatra ugovornu praksu u kontekstu bilateralnih odnosa dve zemlje. Pavlica konstatuje da je 1957-1968. bilo malo ugovora, ali da se oni znatno množe posle obnavljanja dipolmatskih odnosa 1968. On navodi spisak od 23 sporazuma od tada pa do kraja osamdesetih godina. Oni su obuhvatili sve oblasti privrednog, društvenog i kulturnog života, iako nisu svi zaživeli u praksi. Autor s pravom ukazuje na zavisnost ugovora i njihovog sprovođenja od politike.

Na kraju Pavlica daje kratak rezime sadržaja knjige. Posle glavnog teksta slede prilozi: spisak ugovora Srbije sa Nemačkom (str. 136), Kraljevine Jugoslavije sa Nemačkom (str. 137-139), SFRJ sa SRN (str. 140-145) i spisak izabrane literature (str. 146-151).

Knjiga Branka Pavlice je nastala još u socijalističkom periodu što se ponegde vidi iz jezika i optike autora. Pa ipak ona ostaje uglavnom objektivna. Za pojedina pitanja je mogla biti korišćena i obimnija domaća i strana, pre svega istoriografska i sociološka literatura koja bi delu dala veću širinu, koju ono na nekim mestima već ima. No i ovakva kakva je ova knjiga

na malom prostoru prikazuje svo bogatstvo međusobnih odnosa dve zemlje. Budući da se ona bavi njihovim međusobnim ugovornim odnosima, biće nezaobilazna u svakom daljem istraživanju od-

nosa Savezne Republike Nemačke i nekadašnje SFRJ.

Mr Zoran JANJETOVIĆ

Zoran Janjetović, *Between Hitler and Tito. The Disappearance of the Vojvodina Germans*, Belgrade 2000, str. 346

Stradanja i progoni pripadnika nemačke nacionalne manjine posle Drugog svetskog rata, karakteristični za zemlje Istočne Evrope, nisu mimoišli ni jugoslovenske folksdojčere. Radilo se o posledici želje za osvetom i kolektivnom odmazdom, oživljavanju starih netrpeljivosti. Ova složena i, dugo politički osetljiva tema predmet je knjige mr Zorana Janjetovića, *Between Hitler and Tito. The Disappearance of the Vojvodina Germans* (Između Hitlera i Tita. Nestanak vojvođanskih Nemaca). Knjiga je zasnovana na radu sa arhivskom građom (Arhiva Jugoslavije i Arhiva Vojnoistorijskog instituta), objavljenim dokumentima i bogatim fondom literature, prevashodno nemačke.

Prva dva poglavlja knjige autor je posvetio prikazivanju istorije Nemaca u Vojvodini od njihovog doseljavanja u XVIII veku, do početka Drugog svetskog rata. Koncizno je prikazan istorijat odnosa Srba i Nemaca u Vojvodini do 1918. godine, a zatim, nešto opširnije, iskustvo nemačke manjine u jugoslovenskoj državi do 1941. godine. Autor konstatuje da položaj Nemaca u Jugoslaviji nije bio dobar, pri čemu to dovodi u vezu sa opštim stavom režima prema etničkim man-

jinama. Ustupci u oblasti prosvete bili su samo deo taktike u cilju vezivanja Nemaca za režim i odvajanja Nemaca od Mađara. Favorizovanje Nemaca na račun Mađara nije bilo dugog veka. Broj nemačkih škola je smanjen.

Proces širenja nacizma među pripadnicima nemačke manjine u Vojvodini Janjetović vidi kao posledicu složenih okolnosti: propagande folksdojčerske štampe, nemačkih diplomatskih i vojnih uspeha, te političke nezrelosti i niskog obrazovnog nivoa vojvođanskih Švaba. Prijemčivi nacizmu su posebno bili mladi folksdojčeri.

U trećem poglavlju analizirana je uloga vojvođanskih Nemaca u Drugom svetskom ratu. U aprilskom ratu određen broj folksdojčera aktivno se borio na strani Vermahta, učestvujući pri tom i u masovnom ubijanju Srba i pljačkanju srpske i jevrejske imovine. Jedinice Vermahta oduševljeno su dočekivane u švapskim selima. Činjenice iznete u knjizi svedoče o tome da je okupacija mnogim Švabama donosila nevolje. Mobilizacija je bila masovna i ne uvek dobrovoljna, a švapska sela u NDH bila su česta meta partizanskih odmazdi.